

Egy nyugatnémet kereskedelmi tanácsos a magyar állambiztonság szemével

Hans Joachim Vergau 1967-ben került Magyarországra, mint a Német Szövetségi Köztársaság Budapesti Kereskedelmi Kirendeltségének tanácsosa. Ebben a minőségében diplomáciai mentességet élvezett, ami személye, levelezése, otthona sérthetlenségét jelentette. Ettől függetlenül folyamatos állambiztonsági megfigyelés alatt tartották, leveleit felbontották, otthonát lehallgatták. Valamennyi kapcsolatát megpróbálták felderíteni azzal a céllal, hogy ezzel lebuktassák a nyugati „imperialista kémét”, aki a Magyar Népköztársaság ellen áskálódik.

Hans Joachim Vergau a kereskedelmi kirendeltség kulturális tanácsosaként teljesített szolgálatot Magyarországon. Munkaköre hivatalosan nem létezett, mivel a két állam nem tartott fenn diplomáciai kapcsolatot, mely ennek előfeltétele lett volna. A korszakban, amikor Vergau Magyarországon tevékenykedett, a keleti blokk hivatalosan csak az NDK-t ismerte el, így a német kultúra egyedüli képviselőjének számított, míg a nyugatnémet törekvéseket egyszerűen propagandának degradálta. Az NSZK-val viszont folyamatosan fejlődő kereskedelmi kapcsolat állt fenn már az ötvenes évek óta,¹ melyek mellé a politikának is fel kellett zárkóznia, így nem hivatalosan a kereskedelmi kirendeltségeken keresztül mégis létezett valamilyen szintű kulturális párbeszéd Nyugat-Németország és Magyarország között.² Maguk a kereskedelmi kirendeltségek az 1963. november 10-én aláírt szerződés értelmében 1964 óta fennálltak, a magyar Frankfurtban, a nyugatnémet pedig Budapesten.³ A diplomáciai kapcsolatfelvétel előestéjén, a hetvenes évek elején már-már nagykövetségként funkcionáltak, de 1967 és 1970 között még teljesen más világ volt, olyannyira, hogy még egy közúti balesetet vagy egyéb problémát sem kezelhettek a kirendeltségek, még útlevelet sem adhattak ki.⁴

Ahhoz, hogy Vergau lényegi előrehaladást érjen el a hivatalosan nem létező kulturális kapcsolatok fejlesztése tekintetében a központi hatalomra nem számíthatott, így csak az jöhetett számításba, hogy olyan befolyással bíró embereket keresett meg, akikkel az illetékes szerveket megkerülendő lehetett kooperálni. Az állambiztonság természetesen ellenérdekelt volt, így mindent megtettek, hogy felkutassák azokat a személyeket, akik kapcsolatba kerültek Vergauval, és nyilvántartásba vették őket.

Felmerül a kérdés ezzel kapcsolatban, hogy kiket ismert, ismerhetett Vergau Magyarországon, továbbá hogy milyen célzattal építette ki kiterjedt kapcsolati hálózatát. A továbbiakban arra is keresem a választ, hogy milyen következménnyel járt egy magyar állampolgárnak nyugati diplomatával ismerkedni, mutatkozni, illetve arra, hogy milyen következtetéseket vont le az állambiztonság Vergauról a kapcsolatait elemezve, és ezek mennyire állták meg a helyüket.

Vergau kapcsolatrendszer Magyarországon

Vergau folyamatosan ismerkedett magyarországi tartózkodása során, ami nem meglepő, hiszen mint ahogy fentebb említettem, ez volt munkájának egyetlen járható útja. Számára a legjobb az volt, ha olyan emberekkel létesített kapcsolatot, akik felelős pozíciókat töltöttek be a magyar bürokráciában, valamint újságírókkal, akik minden korban jólértesültségükről voltak híresek.

Azzal, hogy Vergau folyamatosan bővítette „hálózatát”, óhatatlanul is megkönnyítette a rá vadászó állambiztonság feladatát, amely már beutazása előtt elkezdett róla információkat gyűjteni,⁵ operatív dossziéját pedig rögtön az országba való beérkezése után megnyitották, mivel minden nyugati diplomatát potenciális hírszerzőnek tartottak.⁶ Vergau kapcsolatépítésével támadási felületet biztosított a híres magyar állambiztonságnak. A Vergau közelébe került személyek között tehát megjelentek olyan elemek, akik korábban pressziós vagy esetleg hazafias alapon az állambiztonsági hálózat részévé váltak, esetleg társadalmi kapcsolatuként – olyan szocializmushoz hű személy, aki kérésre, vagy önként információkkal látta el az állambiztonságot⁷ – tartották számon. Ebben az esetben az állambiztonság igen kényelmes pozícióba került, mert az adott informátorok megfelelő parancsokkal való ellátásával könnyedén információkat tudott szerezni a diplomatáról. Vergau esetében már 1967 szeptemberében, azaz a magyarországi pozíciójának elfoglalásától számított negyedik hónapban rendelkezésre állt több ilyen személy is. Vergau ismeretségi körébe tartozott egy bizonyos „Vasvári” fedőnevű hálózati ügynök, akinek fedőnevét sajnos nem lehet feloldani.

Vergau két társadalmi kapcsolatuként számon tartott emberrel ismerkedett meg, fedőnevük szerint P. Tiborral és K. Györggyel. A két személynek ugyanazt a feladatot adták, még pedig azt, hogy gyűjtsenek minél több értékelhető adatot Vergau gazdasági, politikai nézeteiről, családi életéről.⁸ A társadalmi kapcsolatok nevének konspirálását nem vették komolyan, így az operatív dosszié alapján kilétük két jelentés egymás mellé tételével könnyedén beazonosítható. 1967. november 16-án készült egy feljegyzés, melyben részletes listát találunk Vergau magyarországi kapcsolatairól, amiben felsorolásra kerültek a társadalmi kapcsolatok és hálózati ügynökök is teljes nevükön.⁹ Ha mellérakjuk az augusztus 26-án kelt szolgálati jegyet, melyben megtudjuk, hogy P. Tibor társadalmi kapcsolat megismerte Vergaut,¹⁰ akkor egyértelművé válik, hogy az illető társadalmi kapcsolat fedőnévnek nem igazán nevezhető álneve Pethő Tibort, a *Magyar Nemzet* munkatársát fedte. Újságíróként 1942-től dolgozott a lapnál. A második világháború alatt aktív résztvevője volt a német megszállás és nyilas hatalom elleni mozgalomnak, az 1944. november 9-én, Bajcsy-Zsilinszky Endre elnökletével megalakult Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának. A háború után a Nemzeti Parasztpártban találjuk, majd 1947–48 között az *Új Magyarország* hetilap külpolitikai rovatának vezető alakja, valamint a Hadügyminisztérium sajtófőnöke volt. A Rákosi-rendszerben 1950 és 1952 között a *Magyar Nemzet* külpolitikai rovatvezetője, majd a Kádár-érában 1960-tól a lap főmunkatársa, 1966-tól szerkesztő bizottsági tagja lett.¹¹ Pethő Tibor az ötvenes években betöltött bizalmi pozíciói alapján a rendszer kegyeltje volt, ennek ellenére hazája diplomáciájának fejlesztése érdekében bizalmas információkat árult el Vergaunak, egy másik magas pozícióban lévő, de társadalmi kapcsolatuként nem aposztrofált újságíróval, Rényi Péterrel egyetemben, aki a *Népszabadság* főszerkesztő-helyettese volt.¹² A bizalmas információ a Forradalmi Munkás Paraszt Kormány 3235/1969 számú szigorúan titkos határozata tartalmának ismertetését jelentette.¹³ Ugyanezért a bűncselekménynek minősülő tettért, amiért a korszakban – Kerényi Mária szavait idézve – „vidáman lehet életfogytot kapni”,¹⁴ Kerényi Máriát, aki '56-os forradalmi tevékenysége miatt nem minősült a rendszer pártfogoltjának, nyolc év és hat hónap letöltendő szabadságvesztésre, teljes vagyonelkobzásra, valamint a közügyektől való hatéves eltiltásra ítélték.¹⁵ Tették ezt annak ellenére, hogy Vergau tőle már csak kiegészítő adatokat kapott, mert eredetileg már a korábban említett újságíróktól, Pethő Tibortól és Rényi Pétertől a nagy részét már megismerte.¹⁶

A szóban forgó dokumentum „A Magyar Népköztársaság és Német Szövetségi Köztársaság államközi kapcsolatairól” címet viselte, és szigorúan titkos jelzete miatt államtitoknak minősült. Annál is inkább, mivel 1969-ben a németkérdés még messze állt a megoldástól, és a határozat Magyarország NSZK-val szemben tanúsítandó viselkedését szabta meg. A magyar kormány az adott körülmények között a diplomáciai kapcsolatfelvételt nem tartotta időszerűnek. Ugyanakkor utasították az egyes szerveket, hogy ne zárkozzanak el a nyugatnémet szociáldemokraták balszárnyával való politikai

kapcsolatoktól, valamint vegyenek részt olyan eszmecserékben, melyek a kapcsolatfejlesztést vitték előre az NSZK irányában. A fokozatos kapcsolatépítés nem azt jelentette, hogy bármely olyan törekvést el szabadott volna fogadni, mely Nyugat-Berlint az NSZK részének tünteti fel, helyette arra kellett törekedni, hogy demonstrálják annak különálló voltát. Vergau munkájával kapcsolatban is tartalmazott rendelkezést, mely értelmében kulturális és tudományos egyezmény nem volt várható. Egyes intézmények és egyetemek közötti megállapodásokat tartottak elfogadhatónak a Magyar Népköztársaságnak hasznos tudományterületeken. Az NSZK-ban fokozni kívánták a magyar kulturális tevékenységet, és a viszonyosság elve alapján nem zárkoztak el attól, hogy ellenőrzött, hivatalos keretek között a Kulturális Kapcsolatok Intézete és a Külügyminisztérium irányítása mellett a nyugatnémet kultúra is helyet kapjon Magyarországon.¹⁷ Ennek a dokumentumnak a kiszivárogtatása párthű emberektől azt az érzetet keltette Vergauban, hogy a magyar kommunista elit egy szignifikáns része, titkolva Moszkvától és a keletnémetektől, azt szerette volna, ha a nyugatnémetek tisztában lennének a magyar elképzelésekkel.¹⁸ Ha tényleg létezett egy ilyen törekvés bizonyos körökben, ami sajnos nem bizonyítható és nem is cáfolható, akkor az akció sikeres volt. A két újságíró, egyikőjük mellest az állambiztonság társadalmi kapcsolataként szolgálva, kiszivárogtatta a határozatot, méghozzá úgy, hogy erről a „cég” nem szerzett tudomást. Elképzelhetetlennek tartom, hogy egy olyan szervezetben, mely az általa megfigyelt emberek minden lépését követni tudta, nem tűnt fel senkinek, hogy Kerényin kívül más is államtitkokat csepegtetett a nyugatnémeteknek. Úgy gondolom, hogy Kerényi Mária a németkérdés játszmájának egyik járulékos áldozata lett, amikor börtönbe zárták. Az ellene lefolytatott pert koncepciósnak nem lehet nevezni, mert azokat a bűncselekményeket, melyekért elítélték, valóban elkövette, de vele párhuzamosan mások is megtették ugyanezt büntetlenül. A különbséget abban látom, hogy míg a két újságíró „helyesen” viselkedett '56-ban, és a rendszerben megfelelően magas rangot viseltek, addig Kerényi ugyanezt nem mondhatta el magáról. A forrásokat számba véve arra a következtetésre jutunk, hogy Kerényi Mária elítélése nem volt más, mint egy jól szervezett „alibiper”, mely arra volt hivatott, hogy demonstrálja a varsói diktátum betartását a keleti tömbnek, különösképp az NDK-nak és a Szovjetunióknak.

A fentebb említett két dokumentum összevetésével a másik társadalmi kapcsolat kilétét is könnyen meg lehet határozni. A „K. György” fedőnév feloldása után Kertész Györgyöt, a Magyar Rádió munkatársát találjuk.¹⁹ Kertész György tevékenységét tekintve nem érdekes, viszont egy újabb olyan személy, aki olyan pozícióban tevékenykedett, ahonnan Vergau méltán várt információkat, ugyanakkor az állambiztonság egyik kapcsolata is volt. Vergau Magyarországon további két ügynökkel került kapcsolatba, akik jelentéseket gépeltek róla. Egyikük, „Hamburgi”, 4-5 alkalommal ebédelt együtt a diplomatával, és az ott elhangzottak alapján megbízói megrendelésére személyes jellegű információkat gyűjtött.²⁰ Ezeket a jelentéseket később arra használták, hogy profilt készítsenek Vergau családi hátteréről, politikai elképzeléséről. Magyar állampolgár esetében az ilyen információkat környezettanulmány segítségével, azaz az illető környezetének – szomszédok, rokonok, ismerősök – módszeres szondázásával érték el, de egy külföldi esetében ilyenre nem volt lehetőség. A másik ügynök, aki Vergau közelébe férközött, „Balaton” fedőnéven jelentett egy esetről, amikor Vergau ismeretség nélkül meglátogatta, hogy tolmácsolja „Balatonnak” nyugatnémet ismerőseinek üdvözlését. Erre a találkozásra 1968-ban került sor, amikor Vergau már egy éve Magyarországon töltötte szolgálati idejét, így volt ideje megismerni a helyi viszonyokat. Ismerte az állambiztonsági módszereket és azt is, hogy neki nem, de magyar ismerőseinek kellemetlen pillanatokat tudnak szerezni az állambiztonság emberei, ezért kijátszásuk érdekében például messzebb parkolt le, és érdeklődött vendéglátójától, hogy megfigyelik-e. Amire azt a választ kapta, hogy külső figyelés nincs, viszont a telefont valószínűleg lehallgatják.²¹ Vergau nem tudhatta, hogy a hálózat egyik tagjával társalgott, így hiábavaló volt az óvatosság, újabb jelentés készült, mely gazdagította az amúgy sem szegényes operatív dossziét.

Attól függetlenül, hogy Vergau ismerőseinek népes csoportja jelentett valamilyen formában az állambiztonságnak, akadtak olyan személyek is, akik ilyen jellegű munkát nem végeztek. Ezek az emberek viszont saját életüket, megélhetésüket tették kockára azzal, hogy a diplomatával felvették a kapcsolatot. A nyugati állampolgárral való ismerkedés állambiztonsági nyomozást vont maga után, melynek mértéke függött attól, hogy az illető mennyit, hogyan találkozott az adott külföldivel. Ha egy magyar állampolgár az állambiztonság látóterébe került, akkor onnan nehezen szabadult. Nem feltétlenül jelentette azt, hogy retorziók is követik az incidenst, de az egészen biztos volt, hogy nyilvántartásba került, ugyanis ezektől a gyanúba keveredett, egyébként hétköznapi életüket élő magyar állampolgároktól lehetett a legtöbb információt összeszedni a felkészült diplomatáról. Még csak megfélemlítésre vagy beszerzésre sem volt szükség, mivel velük szemben elegendőnek bizonyultak az állambiztonság hagyományos eszközei – követés, fényképezés, lehallgatás –, melyek kivédésére ezek az emberek nem voltak úgy felkészítve, mint például egy nyugatnémet kereskedelmi tanácsos.

Először vegyük számba azokat az eseteket, amikor a Vergaut ismerő személyek ugyan említésre kerültek a vizsgálat során, és regisztrálták, mint újabb kapcsolat, de a „botlásnak” nem voltak következményei. Ilyen volt például Markovics László MTI-munkatárs, valamint Rényi Tibor *Népszava*-alkalmazott esete. További újságírók is ismerték Vergaut, mint például Dr. Matolcsi Károly, a *Magyar Nemzet* szerkesztő bizottságának tagja, valamint a Külügyminisztérium alkalmazásában álló Bíró Gert.²² 1968 közepén Vergau mintegy negyven újságíróval állt kapcsolatban, akik jelentős része nem részesült retorzióban.²³ Vergau 1969 elejétől ismerte a Külkereskedelmi Minisztérium protokollosztályának munkatársát, Dér Sándort.²⁴ Ezenkívül 1970 márciusában Vergau és főnöke, Hardo Brückner kapcsolatba kerültek Ungvári Tamással, aki a *Budapester Rundschau* német nyelvű magyarországi lap szerkesztője volt.²⁵ Vergau 1969. augusztus 28-án elutazott Debrecenbe, hogy a *Hajdú-Bihar Megyei Napló* főszerkesztőjével találkozzon, akitől arról érdeklődött, hogy milyen állapotban van az újság. Érdekelte, hogy mennyi dolgozójuk, valamint hány előfizetőjük van. Felajánlotta, hogy szükség szerint megküldi bármelyik nyugatnémet újságot ingyenesen, ha erre igényt tartanak. Debreceni látogatása során a Kossuth Lajos Tudományegyetem germanisztika tanszékének vezetőjével, Dr. Némédi Lajossal is felvette a kapcsolatot. Felajánlotta az egyetemnek, hogy korszerű, a modern tudományosságnak megfelelő nyugatnémet könyveket küldene az oktatás színvonalának javítása érdekében, úgy, ahogy tette ezt korábban a Szegedi Egyetem esetében is.²⁶ Ezzel a kapcsolatépítéssel Vergau a nyugatnémet kultúrát kívánta terjeszteni az országban, melyet diplomáciai mentességének kihasználásával kívánt behozni az országba. Ezt a tevékenységet az állambiztonság tiltott propagandatevékenységnek titulálta, így az amúgy is hírszerzőként számon tartott Vergaut újabb vádpontokkal illették. Ezekben az esetekben, mint láthattuk, a Vergauval kapcsolatba került személyekkel szemben nem foganatosítottak eljárást. A nyugatnémetekkel történt kapcsolatfelvétel retorzió nélkül maradt, mivel valószínűsíthetően ez a kapcsolatba lépés egyoldalú volt, és az itt szereplő emberek visszautasították a közeledést és a felajánlott nyugatnémet propagandatermékeket.

Vergau ismeretségi körébe tartozott két olyan személy, akiket már korábban is szemmel tartott a magyar állambiztonság. Számukra a Vergauval való kapcsolatépítés egy újabb „szeg volt a koporsóban”, egy újabb ellenük szóló bizonyíték, melyet fényképesen dokumentáltak. Két ilyen személy került elő Vergauval kapcsolatban: Paál Ferenc újságíró, akit 1969. február 7-én tizenkét óra ötvenegy perckor a Gundel étteremben fényképeztek le Vergauval,²⁷ valamint a „Colos” fedőnévvel illetett Hajdu János, aki 1967. augusztus elsején találkozott a diplomatával,²⁸ mely találkozót a Gellért Terasznál sikerült lencsevégre kapnia a figyelőknek. A begyűjtött fényképek és figyelési jegyzőkönyvek újabb lépcsőfokok voltak Vergau kapcsolatainak feltárásához, melytől lelepleződését várták.

Vergau ismerősei közül csupán két ember került vele szorosabb kapcsolatba. Az egyikük Kerényi Mária volt, de kapcsolatuk Kerényire vonatkozó súlyos következményei miatt ezt külön vizsgáljuk. A másik személy Dr. Paulinyi Zoltán, a Magyar Rádió felelős szerkesztője volt. Paulinyi Zoltán „Párkányi” fedőnéven futott az állambiztonság berkein belül, mint kémkedés gyanúja miatt feldolgozás alatt tartott célpont. A róla készült jelentésekkel hat operatív dossziét sikerült megtölteni, ami több, mint amennyit Vergauról (mindössze kettő) vezettek.²⁹ Vergau operatív dossziéjában Paulinyi mindössze egyszer szerepel egy figyelési pótjelentésben, amiből csak annyi derül ki, hogy 1969. február 10-én találkoztak.³⁰ Paulinyi Zoltán hatos számú dossziéjában viszont azt látjuk, hogy két éven keresztül igen jó viszonyt ápoltak. Az operatív dossziében mintegy negyven oldalt szenteltek a Paulinyi és Vergau között forgalmazott és lehallgatott telefonbeszélgetésekről készült jelentéseknek. Ezek egy része Vergau otthoni, másik része pedig munkahelyi telefonjának lehallgatásából származtak. Első alkalommal 1967. szeptember 7-én rögzítették beszélgetésüket, ekkor Paulinyi Zoltán kéréssel fordult a diplomatahoz. Három német vendég érkezett Magyarországra, akik képviselő hiányában és a hatóságok passzivitása miatt nem tudtak kapcsolatba lépni a helyi egyetemekkel, ebben kérte Vergau közbenjárását. Megállapodtak abban, hogy a részleteket másnap a Gundel Étteremben beszélik meg ebéd közben.³¹ Ezek után folyamatos kapcsolatban álltak egymással; Vergau február 21-én meghívta Paulinyit 23-ára a saját lakására vacsorázni.³² Pár hónappal később Paulinyi megismételte Serleg utcai vendégeskedését.³³ Ráadásul Paulinyi és Vergau az 1968-as év szilveszterét együtt töltötték, karácsonykor pedig meg is ajándékozták egymást.³⁴ Vergau a legritkább esetekben hívott meg vendéget otthonába, leginkább éttermekben, cukrászdákban és egyéb vendéglátóipari egységekben találkozott kapcsolataival. Más ismerőseivel nem töltött együtt ünnepeket sem, így több mint valószínű, hogy a két férfi barátságban állt egymással. 1969 márciusában közösen tekintették meg Jancsó Miklós egyik filmjét, amit Paulinyi szinkrontolmácsolt Vergaunak, mivel magyar nyelvű volt, és nem volt hozzá felirat.³⁵ Vergau Paulinyival is találkozott éttermekben, cukrászdákban, az állambiztonság által lefűlelt telefonbeszélgetésekben tíz ilyen időpont szerepelt. A találkozókra többek között a Szófia, a Gundel és a Vörösmarty vendéglátóhelyeken került sor.³⁶ Vergau sok esetben tett szívességeket Paulinyi Zoltánnak, mint ahogy tette megismerkedésükkor 1967 szeptemberében. Paulinyi kéréseire Vergau közbenjárt 1968. március 27-én Fenyves György,³⁷ április 18-án pedig Paulinyi Oszkár (Paulinyi Zoltán édesapja) történészprofesszor vízumügyében.³⁸ Paulinyi 1968 októberében is Vergau segítségét kérte saját brémai vízumával kapcsolatban,³⁹ de ekkor Vergau nem járt sikerrel, mert a vízumkérelmet elutasították, később október 29-én Paulinyi ismételt kérésére Vergau újra megpróbált segíteni barátján.⁴⁰ Paulinyi vélhetően állambiztonsági közbenjárás miatt nem kaphatott engedélyt a kiutazásra. A két férfi kapcsolata egyrésztől barátság volt, mely igen fontos lehetett Vergau számára egy olyan országban, ahol informátorok hada vette körül, és nem utolsósorban mivel nem ismerte a magyar nyelvet, csak korlátozott számú emberrel tudott kapcsolatot tartani. Másrészről viszont jól látszik, hogy kapcsolatuk másik pillére a kölcsönös segítségnyújtás igénye, az egymásra utaltság volt; természetesen a magas beosztású Vergau több segítséget tudott nyújtani, mint barátja. Paulinyi Zoltán Vergau 1970. augusztusi távozását követően, három évvel a magyar–nyugatnémet diplomáciai kapcsolatfelvétel után, 1973. december 30-án Bulgárián keresztül disszidált a Német Szövetségi Köztársaságba.⁴¹

Vergau a Magyarországon töltött három év során jóval több ismerősrre tett szert, mint amennyit az állambiztonság felderített, távozása után egy évvel még mindig találtak olyan addig ismeretlen embereket, akik kapcsolatban álltak vele. Ilyen körülmények között került állambiztonsági nyilvántartásba Boldog Balázs műfordító, Petrovics Sándorné (született: Kalmár Zsuzsa) fotóriporter, Stritch Péterné (született: Mészáros Katalin) egyetemi tanársegéd, Tanczos Ildikó egyetemi tanársegéd és Tanczos Péter mérnök.⁴²

Vergau nemcsak magánemberekkel, hanem a magyar állammal is kapcsolatot épített akkor, amikor javasolta, hogy küldjenek magyar újságírókat a Német Szövetségi

Köztársaságba vendégségbe. Erre vonatkozóan hivatalosan járt el, amikor felkereste a MÚOSZ (Magyar Újságírók Országos Szövetsége) nemzetközi osztályát, és felajánlotta, hogy évente tíz-tizenkét magyar újságíró vendégül látnának Bonnban.⁴³ Ez a meghívás minden valószínűség szerint propagandacélokat szolgált, de teljes mértékben szabályos kereteken belül zajlott, az illetékes magyar szerv engedélyével és bevonásával. Biztosak lehetünk abban, hogy az ajánlat mögött volt hátsó szándék, de ez már egy másik kérdés. Valószínűleg a cél az lehetett, hogy a kilátogató munkatársak világot lássanak Nyugaton, és adott esetben a kint tapasztaltakat hazaérkezésük után megírják, ugyanakkor van ennek egy kétségtelen szakmai oka is, hiszen ezáltal is folytatódhatott a két állam közti kulturális javak cseréje, amiért Vergau egyáltalán itt volt.

Vergau széles kapcsolati hálót épített ki Magyarországon, melyből felkészültsége ellenére sem tudta kiszűrni a besúgókat. Ismerősei jó része állambiztonsági megfigyelés alá került, egyesek csak nyilvántartásba kerültek, másokról részletes dossziék készültek, és potenciális ellenséggé váltak. Kapcsolatait és a velük folytatott közös tevékenységeket végignézve egyértelműen leszögezhető, hogy nem történt bűncselekmény. Ismerősei segítségre vágytak valakitől, aki nem az állam, mely minden mozdulatban, minden szóban hazaárulást, kémkedést, disszidálást keresett. Az állambiztonság itt is, mint sok más helyen, jelentősen túlműködött, rengeteg felesleges nyomozással megterhelve a rendszert, s ott keresett ellenséget, ahol nem volt. Máskor viszont, olyan esetekben, amikor fontos anyagok szivárogtak rendszerközeli emberektől egy ellenséges kereskedelmi tanácsosnak, még csak egy vizsgálati dossziét sem nyitottak az „állam érdekének” védelmében.

Egy különleges kapcsolat: Kerényi Mária

A Kádár-rendszer állambiztonságának lényegét a legjobban Kis János a *Beszélő* című szamizdat kiadványban fogalmazta meg: „A hatalom néha megmutatja vasöklét, de látva, hogy senki sem rakoncátlankodik, sietve zsebre teszi.”⁴⁴ Kerényi Mária és Hans Joachim Vergau kapcsolatát azért érdemes külön elemezni, mivel ismeretségük folyamánként az a bizonyos „vasököl” teljes erejével lesújtott a páros magyar tagjára, valamint azért, mert, ahogy fentebb megállapításra került, Kerényi letartóztatása és elítélése egyfajta a lojalitás demonstrálása volt a Varsói Szerződés államai felé. Az ítélet jogossága nem vonható kétségbe, de felmerül a kérdés, hogy miért is volt „bűnös” Kerényi és Vergau kapcsolata az állambiztonság számára.

Kerényi Mária egyetemet végzett hajadon, gyermektelen újságíró volt letartóztatása időpontjában. Az ELTE Bölcsészettudományi karán végezte felsőoktatási tanulmányait 1948 és 1952 között. Az 1956-os forradalom napjaiban a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen (ma: Corvinus Egyetem) részt vett a Forradalmi Bizottság munkájában,⁴⁵ majd a kádári „rendcsinálás” után, 1956 decemberében sztrájkra felhívó rölapokat terjesztett, illetve felhívást intézett a világ ifjúságához, hogy nyújtsonak segítséget a magyar diákoknak. Ennek következtében 1957. március 11-én úgynevezett preventív őrizetbe helyezték, kihallgatták, amely során megbánást tanúsított, ezért a beszerzése mellett döntöttek.⁴⁶ Beszervezését pressziós alapon, azaz terhelő bizonyítékok révén kényszerrel hajtották végre. Kezdetben az elvárásoknak megfelelően viselkedett, titkos házkutatást biztosított, kulcsmásolatot készített, illetve illegálisan szerzett be anyagokat megbízóinak. Ez idő alatt több operatív tiszte, valamint több „K” – konspirált – lakást is megismert.⁴⁷ Az ügynöki teendőit 1961–62 körül kezdte el elhanyagolni, 1968-ra lényegében be is fejezte pályafutását.⁴⁸ A konspirációs szabályokra fittyet hányva, elmesélte édesapjának, Kerényi Ottónak az állambiztonságnak tett szolgálatait, ami ékes bizonyítéka annak, hogy teljesen hátat fordított az állambiztonságnak.⁴⁹

Kerényi Mária 1965-től a Kulturális Kapcsolatok Intézete alkalmazásában állt, ahol anyanyelvi szintű német nyelvtudását kamatoztatva az úgynevezett NSZK-referatúrán, a

kulturális kapcsolatok területén dolgozott.⁵⁰ Ugyanebben az évben, november 22-én ismerte meg az NSZK kereskedelmi kirendeltségének munkatársát, Dr. Robert Laubot. Erről az ismeretségről még beszámolt kapcsolattartójának,⁵¹ arról viszont már nem, hogy Dr. Laub felajánlotta neki, hogy anyagi helyzetére való tekintettel az NSZK fizetett informátora legyen.⁵² Laub utóda lett Hans Joachim Vergau, akiről kiderült az 1967. augusztus 9-én és október 26-án rögzített telefonbeszélgetésekből, hogy tudott Kerényi Máriáról, de személyesen nem ismerte, és nem is tervezte megismerni. Vergau a magyar viszonyokat ismerve azzal érvelt, hogy nem szeretné nehéz helyzetbe hozni Kerényi Máriát.⁵³

Kerényi Mária és Hans Joachim Vergau 1968. december 11-én Gertrud Roth nyugatnémet állampolgár magyarországi doktorrá avatásán találkoztak először, ahol a KKI egy másik munkatársa, Kerényi kollégája, Lajti Iván is megjelent, aki szt-tisztként jelentést is készített az eseményről és kolléganőjéről.⁵⁴ Vergau félrehívta Kerényit, így Lajti és más sem tudta kihallgatni, hogy Vergau megismételte előde ajánlatát Kerényinek, aki azt visszautasította.⁵⁵ Annak a kérdésnek viszont eleget tett, hogy segítséget nyújtson Vergau feleségének abban, hogy órákat hallgathasson az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, amit addig a Külügyminisztérium protokollosztálya késleltetett.⁵⁶ Lajti úgy ítélte meg, hogy Kerényi nagyon ideges lett a beszélgetéstől,⁵⁷ ami nem is csoda, hiszen egy nyugati diplomatával beszélgetett négy szemközt, úgy, hogy közben jelen volt egy közvetlen munkatársa, aki ezt jelenthette, és mint láttuk, jelentette is, ráadásul az érintett témák sem voltak neutrálisak, hanem már önmagukban is hazaárulásnak minősültek. Az avatás tiszteletére 1969. január 3-án koktélparti került megrendezésre, ahova a KKI engedélyével Kerényi és Lajti is meghívást kapott, Vergau pedig pozíciójából adódóan megjelent.⁵⁸ Kerényi ekkor mintegy negyven percen keresztül beszélgetett a kereskedelmi tanácsossal,⁵⁹ melyről azonban készségesen beszámolt munkatársának, Lajti Ivánnak. Vergau azt szerette volna, ha felesége vendégelőadóként szerepelhetett volna Magyarországon, valamint szóba került egy könyvküldemény, mely az NSZK-ból érkezett az országba.⁶⁰

Január folyamán Vergau az említett témák miatt többször felkereste munkahelyén Kerényi Máriát a protokolláris szabályokat betartva, így ekkor kapcsolatuk még nem volt törvénysértő. Kizárólag szakmai ügyek kapcsán találkoztak, betartva a KKI kötött szabályzatát.⁶¹ A hivatalos csatornák azonban bonyolulttá tették a kapcsolattartást, minden alkalmat előre egyeztetni kellett a KKI felelős szerveivel, előfordult, hogy Vergaunak hat hetet is várnia kellett egy-egy találkozóra. Ilyen módon lehetetlenné vált a zökkenőmentes munkakapcsolat, melyet mindkét fél érzékel, ezért Kerényi kezdeményezésére a protokollt megkerülve kezdtek el találkozni cukrászdákban, vendéglőkben.⁶² Kapcsolatuk ennél a pontnál bűnössé vált az állambiztonság szemében, hiszen kikerült a központi irányítás alól.

Kerényi és Vergau 1969. február 12-én találkoztak először a KKI Dorottya utcai épületén kívüli helyszínen, melyről az állambiztonság telefonlehallgatással szerzett tudomást.⁶³ Következő találkozásukról már előre tudtak, így február 21-én figyelők követték minden lépésüket, és fényképes dokumentációt is készítettek róluk, miközben a Vörösmarty cukrászdában folytattak élénk beszélgetést németül Kerényi ebédszünetében.⁶⁴ Kerényi Mária ekkor még nem keltette fel az állambiztonság érdeklődését, kizárólag a diplomatára koncentráltak, aki ekkor már majdnem egy éve teljesített szolgálatot Magyarországon. Természetesen, mint minden vele találkozó személyt, Kerényit is rögzítették a jelentésben, de ez még nem minősült bűncselekménynek, mert akár KKI-engedéllyel is rendelkezhetett, így még nem indult ellene nyomozás. Kerényi Mária azonban nem hogy engedélyt nem kért, még csak nem is jelentette feletteseinek a találkozókat, mellyel súlyosan megsértette a KKI szabályzatát, mely tiltotta a nyugati állampolgárokkal, különösen diplomatákkal való ellenőrizetlen kapcsolattartást még akkor is, ha ez a magyar állam érdekét szolgálhatta. A titkosnak hitt törvénysértő találkozók gyanúba keverték Kerényi Máriát, és az összegyűjtött információk alapján az állambiztonság 1969. április 23-án megkezdte operatív ellenőrzését,⁶⁵ és hamarosan

kiemelt fontosságú célpont lett. Megfigyelésétől, valamint esetleges tetten érésétől azt várták, hogy az bizonyítékként szolgálhat a bűnössége mellett, valamint Vergau ellehetetlenítését is elősegíti.

Kerényi Mária és Hans Joachim Vergau megismerkedésük (1968. december 11.) és Kerényi letartóztatása (1970. július 14.) között 22–24 alkalommal találkoztak a hivatalos csatornák megkerülésével.⁶⁶ Beszélgetéseik általában a magyar–nyugatnémet viszony alakulásáról szóltak, melyek aktuális fejleményeit, valamint az ehhez kötődő eseményeket rendszeresen megvitatták.⁶⁷ Gyakorlatilag a munkájukat, a két állam közti kulturális kapcsolatok fejlesztését végezték ebédszünetükben is, csak nem a hagyományos megengedett módon. Ahhoz, hogy Vergau belelásson a magyar szervek működésébe, Kerényi Mária bemutatta munkahelye, a KKI feladatait, felépítését, beszámolt az intézet más hatóságokkal való kapcsolatairól, valamint szakmai felkészültségük szempontjából jellemezte annak vezetőit (Bognár József elnök, Rosta Endre ügyvezető, Horváth József, Antal László). Kerényi jól ismerte a magyar viszonyokat, így amikor az NSZK ösztöndíjakat, pályázatokat írt ki, valamint magyar szakembereket kívánt meghívni Bonnba, ő segített olyan embereket találni, akik el is fogadták a felkínált lehetőséget.⁶⁸ Letartóztatás után ezt szerette volna saját maga védelmében felhozni, jelezve a jó szándékot, de ezt az információt elárulta cellatársának, aki fogdaügynökként jelentette azt.⁶⁹ A Gertrud Roth doktori avatására rendezett koktélparti után, 1969 elején a Deutsche Forschungsinshaftól érkező mintegy háromezer-ötszáz nyugatnémet márka értékű könyvcsomag célba juttatásában segített Kerényi Vergaunak. A csomagot a szegedi József Attila Tudományegyetem német tanszékének szánták, de a kereskedelmi kirendeltség égisze alatt behozva propaganda anyagként kezelték volna, mely során elkerülhetetlen lett volna a szigorú cenzúra. Ahhoz, hogy a csomag minden darabja eljusson a címzetthez Vergau személyesen vitte be a KKI épületébe, ahol átcsomagolták, immáron a Kulturális Kapcsolatok Intézetének küldeményeként szabadon, ellenőrzés nélkül mozoghatott az országban.⁷⁰

Kerényi Mária tisztában volt azzal, hogy kooperációja Vergauval veszélyes számára,⁷¹ ezért a következő találkozót igyekeztek mindig az adott randevú alatt fixálni, de ha ez nem sikerült, akkor Kerényi a telefonba Elizabeth Schwarz álnéven mutatkozott be. Erre a biztonsági lépésre azért volt szükség, mert a telefonközpont egyik munkatársa Kerényi egyik régi barátnője, Reith Emma volt, aki könnyen felismerhette a hangját. Úgy vélték, hogy a veszélyt ezzel a nem túl erős trükkel elkerülték, így továbbra is találkoztak többek között a Vörösmarty cukrászdában, az Astoria és a Belvárosi kávéházban.⁷² Találkozóikat tehát valamilyen szinten „konspirálták”, telefonhívásokat csak utcai fülkéből indítottak.⁷³ Az alkalmazott biztonsági technikák azonban csődöt mondtak az állambiztonsággal szemben vívott játszmában. Annyit értek, hogy egészen 1970. április 6-áig nem tudták bizonyítani, csak sejtették, hogy Schwarz kisasszony Kerényi Mária. A szóban forgó áprilisi találkozót sikerült „3/e rendszabállyal” (szobalehallgató berendezés) rögzíteni,⁷⁴ mivel annak idejét és helyszínét sikerült korábban kideríteni. Az Astoriában Kerényi és Vergau érkezése előtt elhelyezésre került a lehallgatókészülék, a felvétel szempontjából nem megfelelő asztalokat pedig tíz BM-es kolléga foglalta el, így Vergauék már csak a bepóloskázott helyre ülhettek. Kerényi Mária beszámolt új munkahelyéről, a Magyar Rádiónál, valamint a KKI-ból megmaradt kapcsolatairól tájékoztatta Vergaut.⁷⁵ Vergau és Kerényi között kiváló munkakapcsolat alakult ki, melyek során rengeteg információ cserélt gazdát. Kapcsolattartásuk első számú célja a színvonalasabb munkavégzés volt, de ez nem változtatott azon a tényen, hogy a magyar állam alkalmazottja nem engedélyezett, már-már baráti csevejt folytatott egy kereskedelmi tanácsossal, aki az NSZK-t reprezentálta, azt az államot, amellyel nem létezett diplomáciai kapcsolat, és az Egyesült Államok után a második legfontosabb ellenségnek számított akkoriban. Az is jól látszik, hogy hiába titkolták, már az elejétől majdnem minden információ az állambiztonság kezében volt, és csak az volt a kérdés, hogy mikor lesz elég anyaguk Kerényi letartóztatásához. Vergau után nyomoztak, de valószínűleg ők is tudták, hogy exterritorialitást élvezett, így a magyar hatóságok nem árthattak neki.

Nyugat-Berlinben 1968. május 10. és 18. között megrendezésre került egy magyar kulturális hét, mely a „Budapest Belvárosa bemutatkozik” címet viselte, ahol Magyarországot Dr. Rosta Endre, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének ügyvezetője és Csehek Ferencné, az V. kerületi tanács VB-elnöke vezette delegáció képviselte.⁷⁶ A viszonyosság elve alapján, jelezve a nyugatnémeteknek a jó szándékot, Budapesten is meg kellett rendezni egy „Berlin-hetet”. Berlin helyzete a németkérdés egyik neuralgikus pontja volt, így a szócsata ennek az eseménynek kapcsán sem maradhatott el. A nyugatnémetek nem láttak semmi kivetnivalót abban, ha „Berlin-hétnek” nevezik, de a magyar félnek ez nem felelt meg, mivel a keleti blokkban Berlin kizárólag a Német Demokratikus Köztársaság fővárosát, Kelet-Berlint jelenthette, semmi szín alatt nem lehetett köze egy olyan eseményhez, melyet Nyugat-Németország szervezett. Ráadásul ebben is a „nyugatnémet militarizmust” vélték felfedezni mely a két német állam és a főváros egyesítésére irányult. A vita azzal a kompromisszummal végződött, hogy a hetet Nyugat-Berlin egyik városnegyedéről, Charlottenburgról nevezték el.⁷⁷ Kerényi Mária 1969 tavaszától a szóban forgó kulturális hetet szervezte, mely azonban nem élvezett osztatlan támogatást a KKI vezetőségében. Folyamatosan akadályokat gördítettek elé, mivel a szövetséges NDK-nak nem igazán tetszett, hogy Magyarország közeledik az NSZK-hoz, de ahogy fentebb említettem, nem volt választási lehetőség, így ezt a békát le kellett nyelniük. Kerényi Mária ismerve az intézeten belüli viszonyokat, a héttel kapcsolatos problémákat Vergauval osztotta meg, aki segítségére is sietett minden alkalommal.⁷⁸ Kerényi jól látta, hogy a kapcsolatok fellendítése érdekében szükség volt a hét megszervezésére és problémamentes lebonyolítására, de a KKI-nak elsősorban a Magyar Népköztársaság álláspontját kellett képviselnie. Kerényi Mária itt egy idegen állam, az NSZK képviselőjétől kért és kapott segítséget a hazáját reprezentáló intézet kijátszására.

A Charlottenburg-hét megrendezése már az első perctől problémás volt a KKI és a magyar állam számára, így mindent megtettek, hogy megtorpedózzák az eseményt. Az első lehetőség akkor adódott, amikor az eredeti elképzelések szerint egy nyugatnémet balettelőadás érkezett volna Magyarországra, melyet az Operában kívántak előadni, ezt azonban nem akarták engedélyezni, azzal az ürüggyel, hogy az Opera nem az V. kerületben található.⁷⁹ A valóságban nem akarták, hogy Nyugat-Németország egy ekkora méretű bemutatót rendezhessen Budapest egyik legimpozánsabb épületében, mert annak nemzetközi üzenete szöges ellentétben állt volna a tömbpolitikával, melyet Magyarország messzemenőig követett. Kerényi, mint a KKI belső munkatársa, tudta, hogy egy kisebb kamaraegyüttes fogadása, más helyszínen, már elfogadható volt főnökei számára is. Az információt megosztotta Vergauval, aki elintézte, hogy a nyugatnémet program idomuljon a magyar elvárásokhoz.

A következő problémát a hetet reklámozó brosrák magyar szempontból elfogadhatatlan felirata jelentette: „Mindamellet, hogy Berlin ma természetes hátszágától el van választva, mégis állandóan növekszik a színházak és kiállítások látogatóinak száma.”⁸⁰ Az idézet több szempontból is aggályos volt. Először is Berlinről mint egységes városról beszélt, ami azt az üzenetet hordozta, hogy Kelet-Berlin és Nyugat-Berlin, szimbolikusan pedig a két Németország belátható időn belül egyesülni fog. Ez az üzenet a brosrán nem jelenhetett meg, mert arra lehetett következtetni, hogy nyugatnémet vezetéssel fog bekövetkezni a vizionált egyesülés, ami viszont egyenértékű volt az NDK létjogosultságának kétségbevonásával. Mivel 1969-ben nem volt rendezett a két német állam viszonya és folyamatosan vetélkedtek egymással a német nép egyedüli képviselőéért, valószínű, hogy a nyugatnémet cél eredetileg ezekkel a „hibákkal” az volt, hogy lehetőség szerint a szimbolikus palettán szétzúzza az NDK-t, ráadásul „hazai pályán”. Kerényi Mária ezt is „jelentette” Vergaunak, aki elintézte, hogy Bonnban pár napon belül újranyomtassák a brosrákat a problémákat kiküszöbölve, megmentve ezzel az eseményt.⁸¹ A Charlottenburg-hét lezajlott, a dokumentációs kiállítást november 11-én az V. kerületi tanács székházában nyitották meg. A KISZÖV (Kisipari Szövetkezetek Országos Szövetsége) Régi Posta utcai épületében a nyugat-berlini porcelán-manufaktúra termékeit, a Csók Galériában pedig nyugatnémet festők, grafikusok, szobrászok

alkotásait lehetett megtekinteni. Este pedig fellépett a balettelőadást váltó kamaraegyüttes.⁸² November 12-én a Kulturális Kapcsolatok Intézetében grafikai tárlat, valamint irodalmi est került megrendezésre.⁸³

Kerényi Mária eddig tárgyalt tevékenységével folyamatosan megsértette a hatályos törvényeket, de ezek fajsúlya jóval kisebb, mint amit 1969 augusztusában követett el. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány szigorúan titkos jelzésű 3235/1969 számú határozatát elkérte Sebeszta Miklós főosztályvezetőtől hivatalos használatra, majd a dokumentum tartalmát megosztotta Vergauval.⁸⁴ Ez döntően befolyásolta büntetésének mértékét. Láthattuk, hogy például Pethő Tibor ugyanezért a bűncselekményért semmilyen retorzióban nem részesült, pedig ezt akár hazaárulásnak is lehetett volna minősíteni, ami viszont életfogytiglani szabadságvesztést jelentett, ami szintén alátámasztja fentebbi következtetésemet, hogy Kerényi Mária kapta az „alibi” büntetést a keleti blokk szempontjából roppant kínos szivárogtatásért.

Kerényi Máriát 1970. július 14-én tartóztatták le, 1970. december 10-én a Budapesti Fővárosi Bíróság *„államtitok tekintetében és rendszeresen elkövetett kémkedésért”* nyolc év és hat hónap, szigorított börtönben letöltendő szabadságvesztésre, valamint teljes vagyonelkobzásra és a közügyektől való hatéves eltiltásra ítélte.⁸⁵ A magyar-nyugatnémet diplomáciai kapcsolatfelvétel előestéjén Brandt kancellár érdekes kéréssel lepte meg a magyar kormányt, amikor levelében azt kérte, hogy az NSZK javára elkövetett kémkedés és Hans Joachim Vergau kereskedelmi tanácsossal fenntartott illegális kapcsolata miatt letartóztatott Kerényi Máriát engedjék szabadon.⁸⁶ Meglepetés azonban nem igazán érthette a magyar állambiztonságot, amely már 1971. október 19-e óta tudta, hogy Hans Joachim Vergau a Kelet-európai Társaság évi közgyűlésén a megjelent magyaroktól érdeklődött Kerényi Mária szabadulásának esélyeiről. Az sem lehetett váratlan, hogy ezek után az NSZK a bilaterális tárgyalások során felvetette ugyanezt a kérdést, mivel ezt a következtetést már Vergau érdeklődéséből levonták állambiztonsági berkekben.⁸⁷ A levelet, mely Kerényi Máriának a szabadságot jelentette 1973-ban, ugyan formailag Willy Brandt írta alá, de nem ő fogalmazta, és még csak az ötlet sem tőle származott, hanem Kerényi „plátói partnerétől”,⁸⁸ Hans Joachim Vergautól. Vergau kegyetlenségnek tartotta azt, hogy Kerényi letöltendő szabadságvesztést kapott, és 1970 után mindent megtett azért, hogy kiszabaduljon. Willy Brandt személyes levelét, melyet Wischnewskin keresztül kapott meg a magyar kormány, tehát nem a kancellár, hanem Vergau és Paul Frank államtitkár fogalmazták, Brandt pedig aláírásával nyomatékosította.⁸⁹

Kerényi Mária és Hans Joachim Vergau közös munkája elősegítette a magyar-nyugatnémet kulturális kapcsolatok fejlődését, melyet azonban csak törvénysértésekkel tudtak elérni. Vergau karrierje ezzel felfelé kezdett ívelni, hiszen rést ütött a pajzson, ami elválasztotta a két politikai tömböt a hatvanas években, így hazájában hálával adóztak neki. Kerényi Mária cselekedetét nem köszönte meg a magyar állam, kikényszerített szabadulását követően az állambiztonság „utánanyúlt”, azaz ahol tudták, megkeserítették az életét.⁹⁰ Budapesten nem kapott sem lakást, sem munkahelyet, ezért Pécsen próbált műfordításból megélni, végül öngyilkosságot követett el.⁹¹

Kitekintés

Hans Joachim Vergau feladata Magyarországon a kulturális kapcsolatok fejlesztése volt, ehhez azonban elengedhetetlen volt, hogy olyan embereket ismerjen meg, akiknek kötődésük volt a kultúrához, és nem utolsósorban tudtak németül, mivel Vergau nem beszélt a magyar nyelvet.

Vergau javarészt újságírókkal épített ki kapcsolatokat, de megismert számos MTI-, valamint külügyi alkalmazottakat is.⁹² Kapcsolatrendszerét egyértelműen hírszerzés céljából építette ki, mint minden korabeli diplomáciai képviselői tag. Célzottan olyan

embereket keresett meg, akik a politika alakításában kevésbé vettek részt, de jól informáltak voltak. Vergau számára már az is hírértékkel bírt, ha olyan emberekkel tudott napi ügyekről társalogni, akiknek járt az MTI ún. „piros csíkos” Bizalmas Tájékoztatója. Ezekben az értesítőben olyan információk szerepeltek, melyeket nem kívántak a széles publikum elé tárni, csak az ún. belső körnek járt.⁹³ Vergau tehát többletinformációk megszerzése érdekében épített ki széles körű kapcsolatrendszert maga körül, de tulajdonképpen ez volt a munkája, a kulturális ügyek előrelendítése, mely, mint láthattuk, komoly ellenállásba ütközött.

Vergaut a magyar állambiztonság a hírszerzés bűncselekménynek minősített válfajával, „sötét hírszerzéssel” vádolta. Erre a következtetésre abból jutottak, hogy rengeteg ismerősre tett szert Magyarországon, de ettől még nem lesz valaki tiltott hírszerző, kém. A „sötét hírszerzés” akkor valósul meg, ha a kérdéses ügynök álnéven, titulását el nem mondva mutatkozik be kapcsolatainak, és csikar ki belőlük információkat.⁹⁴ Vergau kapcsolatait tehát azért kezdték el felgöngyölíteni, mert ettől azt várták, hogy a fel nem készült magyar kapcsolatokon keresztül megfelelő mennyiségű információ áramolhat be, mely Vergau vesztét és a vádak beigazolódását okozza. Ugyanakkor cél volt, hogy a kapcsolatok közül kiemeljék azokat az egyéneket, akik hazaárulást vagy egyéb büntetendő cselekményeket követtek el. Mindazonáltal egyértelműen látszik a forrásokból, hogy Vergau bűncselekményt nem követett el, hiszen minden vele kapcsolatba lépő személy tökéletesen tisztában volt azzal, hogy az NSZK kereskedelmi kirendeltségének tanácsosával folytat beszélgetést. Arról már nem tehetett a diplomata, hogy ennek ellenére olyan információkat árultak el neki, amiket a központi vezetés nem szeretett volna kitergetni. Vergau hírszerzési vádja mellett hozták fel azt, hogy kapcsolataival éttermekben találkozott, amiket módszeresen elszámoltatott a kirendeltségen. Egészen biztosak lehetünk abban, hogy nem az NSZK gazdasági stabilitásáért aggódtak, hanem a saját elszámoltatási módszerüket vélték felfedezni ebben. Ez azonban még nem jelentette azt, hogy Vergau hírszerző, mivel ezekre az elszámolásokra az állambiztonság különböző akciókban ráakadt, így azok titkossága és a Bundesnachrichtendiensthez⁹⁵ kötése meglehetősen aggályos.⁹⁶ A pénzek elszámoltatása csak annyit jelentett, hogy ezek a találkozók jelentősen hozzájárultak a munkavégzéséhez, ezért azokat nem a saját költségén kellett lebonyolítania. Azt se feledjük el, hogy Vergau nem tudott magyarul, így semmilyen módon nem tudta magát álcázni, tehát az illegális hírszerzés vádja nem állta meg a helyét.

Vergaut a „sötét hírszerzés” mellett propagandaterjesztéssel is megvádolták. Ez a vád érdekes dolog, mivel munkájából adódóan a feladata volt, hogy a nyugatnémet kultúrát terjessze Magyarországon. Mivel ilyen megállapodás nem létezett a két állam között, ezt a tevékenységet nem is szabályozták. Innentől kezdve bármiről lehetett azt állítani, hogy propagandatevékenység, így ebben a kérdésben a korabeli fogalmi keretek használatával lehetetlen megállapítani, hogy megvalósult-e bűncselekmény, mai fogalmi keretekkel pedig nincs értelme vizsgálni.

A Vergauval való kapcsolat sok esetben retorzió nélkül maradt, leginkább akkor, ha ő ment oda és ajánlott fel valamit, amit másik fél kategorikusan elutasított. Ha már szívességet tett valakinek, mint például Paulinyi Zoltánnak, hiába nem származott a diplomatának haszna belőle, az illetőnek következményekkel kellett számolnia. Ha pedig mint már korábban szólt ellenséges elemről volt szó, akkor újabb ellene szóló papírok kerültek a vizsgálati vagy operációs dossziékba. Kerényi Mária története messzemenően a legsúlyosabb ezek közül, hiszen folyamatosan kapcsolatban állt Vergauval, akinek szívességeket tett, és kijátszotta a magyar bürokráciát, bár ezt jó szándékkal tette. Feltételezhetően ezt még elnézték volna neki, hiszen Paulinyit hat operatív dossziényi terhelő anyag begyűjtése után sem tartóztatták le (Kerényinek mindössze egy volt), hanem hagyták disszidálni, nyilván azért, mert egy újabb németellenes „kémsztori” rosszul nézett volna ki a diplomáciai kapcsolatfelvétel fogadásainak fehér abroszán. 1970-ben, amikor Kerényit kellett elítélni, még teljesen más külpolitikai felállás volt. Adva volt egy nyugatnémet-ellenes politikai légkör a Varsói

Szerződés országaiban és egy roppant kellemetlen szivárogtatási botrány, amiért háborgott a keleti blokk, mivel Magyarország ezzel szint vallott Bonn előtt, ami a német-német alkunak nem kedvezett. Fel kellett mutatni egy „áldozati bárányt”, amitől Moszkva és az NDK megbékél. Kerényi Mária kiváló alany volt, mert kifejezetten „fekete bárány” volt a rendszer szemében, aki ráadásul ’56-os múlttal követett el hazaárulásnak minősülő bűncselekményeket, amit az adott körülmények között neki nem, de elvhu kádereknek megbocsátottak. Kerényi Mária „alibipere” megfelelő áldozat volt a keleti blokk lecsendesítésére. A magyar-nyugatnémet diplomáciai kapcsolatfelvételnél már nem kellett az egykori bűnbak, így a magyar kormány teketóriázás nélkül tehetett eleget a Willy Brandt – pontosabban Hans Joachim Vergau – kérésének, hogy engedjék szabadon Kerényi Máriát.

Összességében tehát elmondható, hogy Vergau hírszerzés céljából építette ki magyarországi kapcsolatait, amit viszont az állambiztonság, bizonyíthatóan tévesen, illegális hírszerzésnek nyilvánított. Vergau az állambiztonsági ellenintézkedések dacára értékes információkkal gazdagította hazáját, ahol egyfajta titkos, ugyanakkor legális kapcsolatként tekintettek rá és munkájára.⁹⁷ Ismerősei a kapcsolattartás révén mindenképpen hátrányos megkülönböztetést vívtak ki maguknak, esetenként igen kemény szankciókkal megfűszerezve. Vergau 1970-ben elhagyta Magyarországot, mint sikeres diplomata, aki előre vitte a magyar-nyugatnémet és a német-német rendezést, kapcsolatrendszerét még távozása után is kutatták és a benne lévőket folyamatos, hol kisebb, hol nagyobb atrocitások érték.

¹ MNL OL XIX-J-1-j NSZK (1945–1964) 26. tétel (1. d.). A magyar-nyugatnémet kapcsolatok.

² ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Jelentés, 1969. szeptember 8.

³ M. Szebeni, 2009: 1.

⁴ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Jelentés, 1969. október 24.

⁵ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Feljegyzés, 1967. április 13.

⁶ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1-2.

⁷ Gergely, 1980: 183.

⁸ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Operatív terv, 1967. szeptember 9.

⁹ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Feljegyzés, 1967. november 16.

¹⁰ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Szolgálati jegy, 1967. augusztus 26.

¹¹ Hermann, 1981: 543.

¹² Uo. 577.

¹³ Nagy, 2016: 125.

¹⁴ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Összefoglaló jelentés, 1970. június 2.

¹⁵ ÁBTL 4.1. A-3213.

¹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-158235. Jegyzőkönyv terhelt kihallgatásról, 1970. július 14.; Nagy, 2016: 126.

¹⁷ MNL OL XIX-A-33-b. 3235/1969. 195. d. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt kormány 3235/1969 határozata a Magyar Népköztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság államközi kapcsolatairól.

¹⁸ Nagy, 2016: 126.

¹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Feljegyzés, 1967. november 16.

²⁰ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Jelentés, 1968. december 5.

²¹ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Jelentés, 1968. november 19.

²² ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Feljegyzés, 1967. november 16.

²³ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Operatív terv, 1968. július 12.

²⁴ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Szolgálati jegy, 1969. február 6.

²⁵ ÁBTL 3.1.5. O-14031/2. BM III/III-3-a alosztály a BM III/I-9 osztály vezetőjének, 1970. március 27.

²⁶ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Jelentés, 1969. szeptember 8.

²⁷ ÁBTL 3.1.5. O-14031/2. Figyelés, 1969. február 7.

²⁸ ÁBTL 3.1.5. O-14031/2. Figyelés, 1967. augusztus 1.

²⁹ ÁBTL 3.1.5. O-15492/1-6.

³⁰ ÁBTL 3.1.5. O-14031/2. Figyelés, 1969. február 20. pótló jelentés.

³¹ ÁBTL 3.1.5. O-15492/6. Jelentés, 1967. szeptember 8.

³² ÁBTL 3.1.5. O-15492/6. Jelentés, 1968. február 22.

³³ ÁBTL 3.1.5. O-15492/6. Jelentés, 1968. július 6.

-
- ³⁴ ÁBTL 3.1.5. O-15492/6. Jelentés, 1968. december 27.
- ³⁵ ÁBTL 3.1.5. O-15492/6. Jelentés, 1969. március 7.; uo. Jelentés, 1969. március 10.
- ³⁶ ÁBTL 3.1.5. O-15492/6.
- ³⁷ ÁBTL 3.1.5. O-15492/6. Jelentés, 1968. március 28.
- ³⁸ ÁBTL 3.1.5. O-15492/6. Jelentés, 1968. április 19.
- ³⁹ ÁBTL 3.1.5. O-15492/6. Jelentés, 1968. október 2.
- ⁴⁰ ÁBTL 3.1.5. O-15492/6. Jelentés, 1968. október 29.
- ⁴¹ ÁBTL 3.1.5. O-15492/6. BM III/II csoportfőnökség levele Márkus Sándor rendőr ezredesnek, 1974. július 8.
- ⁴² ÁBTL 3.1.5. O-14031/2. Határozat, 1971. március 21.
- ⁴³ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. BM III/III-4-a alosztály levele a BM III/II-3 osztály vezetőjének, 1967. december 5.
- ⁴⁴ Kis, 1981.
- ⁴⁵ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Jelentés, 1969. március 10.
- ⁴⁶ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Összefoglaló jelentés, 1970. december 30.
- ⁴⁷ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Összefoglaló jelentés, 1969. október 30.
- ⁴⁸ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Összefoglaló jelentés, 1970. február 9.
- ⁴⁹ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Összefoglaló jelentés, 1969. október 30.
- ⁵⁰ ÁBTL 4.1. A-3213.
- ⁵¹ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Összefoglaló jelentés, 1969. október 30.
- ⁵² ÁBTL 3.1.9. V-158235/3. 29. Jelentés, 1970. augusztus 4. délután.
- ⁵³ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Jelentés, 1969. április 23.
- ⁵⁴ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Jelentés, 1969. március 10.
- ⁵⁵ ÁBTL 3.1.9. V-158235/3. 29. Jelentés, 1970. augusztus 4. délután.
- ⁵⁶ ÁBTL 3.1.9. V-158235/1. Jegyzőkönyv Kerényi Mária terhelt kihallgatásáról, 1970. július 28.
- ⁵⁷ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Jelentés, 1969. április 23.
- ⁵⁸ ÁBTL 4.1. A-3213.
- ⁵⁹ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Jelentés, 1969. január 28.
- ⁶⁰ ÁBTL 4.1. A-3213.
- ⁶¹ Uo.
- ⁶² Nagy, 2016: 119.
- ⁶³ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Jelentés, 1969. április 23.
- ⁶⁴ ÁBTL 3.1.5. O-14031/2. Figyelés, 1969. február 21.
- ⁶⁵ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Jelentés, 1969. április 23.
- ⁶⁶ ÁBTL 4.1. A-3213.
- ⁶⁷ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Kerényi Mária önvallomása, 1970. július 20–24.
- ⁶⁸ ÁBTL 4.1. A-3213.
- ⁶⁹ ÁBTL 3.1.9. V-158235/3. 2. Jelentés, 1970. július 15.
- ⁷⁰ ÁBTL 3.1.9. V-167017. Összefoglaló értékelő jelentés, 1971. május 12.
- ⁷¹ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Összefoglaló jelentés, 1970. június 2.
- ⁷² ÁBTL 3.1.5. O-14067. Kerényi Mária önvallomása, 1970. július 20–24.
- ⁷³ ÁBTL 4.1. A-3213.
- ⁷⁴ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Összefoglaló jelentés, 1970. június 2.
- ⁷⁵ ÁBTL 3.1.5. O-14067. Jelentés, 1970. április 16.
- ⁷⁶ MKÉ, 1969: 48.
- ⁷⁷ Nagy, 2016: 120.
- ⁷⁸ ÁBTL 4.1. A-3213.
- ⁷⁹ Uo.
- ⁸⁰ Uo.
- ⁸¹ Uo.
- ⁸² *Népszabadság*, 1969a: 4.
- ⁸³ *Népszabadság*, 1969b: 8.
- ⁸⁴ ÁBTL 4.1. A-3213.
- ⁸⁵ Uo.
- ⁸⁶ Békés, 2009: 326–327.
- ⁸⁷ ÁBTL 3.1.5. O-16195/1. Jelentés, 1971. október 19.
- ⁸⁸ Kerényi Mária ezekkel a szavakkal jellemezte Vergaut a fogdában. ÁBTL 3.1.9. V-158235/3. 2. Jelentés, 1970. július 15.
- ⁸⁹ Nagy, 2016: 126–128.
- ⁹⁰ Bálint, 2015: 100.
- ⁹¹ Nagy, 2016: 127.

⁹² ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Feljegyzés, 1967. november 16.

⁹³ Polgár, 2008: 101–102.

⁹⁴ Gergely, 1980: 169–170.

⁹⁵ Az NSZK hírszerző szerve München központtal, röviden BND. Gergely, 1980: 29.

⁹⁶ ÁBTL 3.1.5. O-14031/1. Kivonat, 1968. december 30.

⁹⁷ Blasius–Eibl–Zimmermann, 2000: 1151.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.5.	Operatív dossziék	
	O-14031/1-2.	Hans Joachim Vergau „Sima”
	O-14067	Kerényi Mária „Kelemen Anna”
	O-15492/1-6.	Dr. Paulinyi Zoltán „Párkányi”
	O-16195/1.	Dr. Peter Scholz „Soltész”
3.1.9.	Vizsgálati dossziék	
	V-158235/1.	Kerényi Mária
	V-158235/3.	Kerényi Mária
	V-167017	Kerényi Mária
4.1.	Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok	
	A-3213	Kerényi Mária ügye, „Vergau”

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-J	Külügyminisztérium	
	1-j	NSZK (1945–1964)
XIX-A	Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek	
	33-b	Kulturális Kapcsolatok Intézete TÜK iratok (NSZK)

Hivatkozott irodalom

Bálint, 2015

Bálint László: *Évtizedeim a titkosszolgálatnál: Egy magyar kémelhárító emlékiratai*. Budapest, Kárpátia Stúdió.

Békés, 2009

Békés Csaba: Magyarország, a szovjet blokk, a német kérdés és az európai biztonság 1967–1975. In *1956-os Intézet Évkönyve 2009. Kádárizmus, mélyfűrészek*. Budapest, 1956-os Intézet.

Blasius–Eibl–Zimmermann, 2000

Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1969. Szerkesztette: Rainer Achim Blasius, Franz Eibl, Hubert Zimmermann. Oldenbourg.

Gergely, 1980

Állambiztonsági értelmező kéziszótár. Összeállította: Gergely Attila. Budapest, BM Könyvkiadó.

Hermann, 1981

Ki kicsoda? Életrajzi lexikon magyar és külföldi személyiségekről, kortársainkról. Szerkesztette: Hermann Péter. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

M. Szabó, 2009

M. Szabó Géza: *Vigyázó szemetek Moszkvára vessétek... avagy Kádár és a német kancellárok*. Grotius.

MKE, 1969

Magyar külpolitikai évkönyv 1968. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Nagy, 2016

Interjú Hans Joachim Vergauval. 2015. december 3. In *Hírszerző vagy diplomata? Hans Joachim Vergau nyugatnémet kereskedelmi tanácsos Magyarországon 1967–1970*. ELTE BTK Történelem mesterszak.

Polgár, 2008

Polgár Dénes: *Egy POLGÁR a nagyvilágban*. Atlantic Press Kiadó.

Szőnyi, 2005

Szőnyi Tamás: *Nyilván tartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990*. Budapest, Magyar Narancs – Tihany rév.

Sajtó

Kis, 1981

Kis János: Lapunk elé. *Beszélő*, 1. évf. 1. sz., október.

Népszabadság, 1969a

Népszabadság, XXVII. évf. 262. sz., november 11.

Népszabadság, 1969b

Népszabadság, XXVII. évf. 263. sz., november 12.